

RESISTIR ÉS VÈNCER: EL SETGE CARLÍ DE PUIGCERDÀ DURANT LA SETMANA SANTA DE 1873

Resum

Aquest estudi està dedicat a analitzar el segon setge carlí de la ciutat de Puigcerdà, que va tenir lloc els dies 10 i 11 d'abril de l'any 1873, a l'inici de la III Guerra Carlina. La revolució de 1868 va tornar a obrir la via carlina. Encara que no fou fins la fallida de la I República i el curt regnat d'Amadeu de Savoia quan el pretendent carlí, Carles VII, va adonar-se que s'iniciava una nova oportunitat d'aconseguir la corona espanyola. A partir de 1872 les partides carlines varen recórrer el territori català, sobretot les zones muntanyoses. Amb la caiguda de Berga i de Ripoll, la vila de Puigcerdà es va témer un proper atac carlí; efectivament, aquest va produir-se a la primavera de l'any 1873. Anteriorment, la població va iniciar una intensa fortificació i millora de les seves defenses. El setge fou curt, ja que va durar només 26 hores, però força intens i ferotge. Els constants fracassos carlins a l'hora de conquerir Puigcerdà i l'arribada a la Cerdanya de la columna del coronel de l'exèrcit nacional Cabrinetty varen fer desistir les tropes carlines, finalitzant així el setge carlí.

Paraules clau: Puigcerdà, carlisme, liberalisme, III Guerra Carlina, Cabrinetty.

**Antoni Sánchez i
Carcelén**
Universitat de Lleida

Abstract

The aim of this study is to analyze the second Carlist siege against the city of Puigcerdà, which took place on 10th and 11th April of 1873, at the beginning of the Third Carlist war. The revolution of 1868 opened the Carlist way again, although it was not until the fall of the First Republic and the short reign of Amadeu de Savoia when the Carlist candidate, Charles VII, realized that a new opportunity to obtain the Spanish crown was beginning. From 1872, the Carlist armies crossed into the Catalan territory, mainly mountain regions. With the fall of Berga and Ripoll, in the town of Puigcerdà people feared another approaching Carlist attack; indeed, this attack took place in the spring of 1873. Before that, people started an intensive fortification and improvement of their defences. The siege was short, as it only lasted 26 hours, but quite intense and cruel. The constant Carlist failures to conquer Puigcerdà and the arrival of colonel Cabriety's column of the national army made the Carlist troops desist from conquering Puigcerdà.

Key words: Puigcerdà, carlism, liberalism, III War Carlina, Cabrinetty.

1. Puigcerdà: territori pirinenc de frontera amb alt valor estratègic

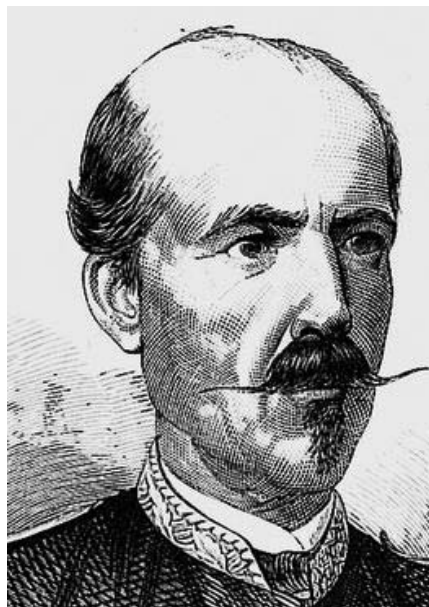
La vila de Puigcerdà, fundada en un turó per Alfons I entre el 1170-1177, sempre ha controlat bé els passos pirinencs naturals de la contrada i, alhora, per la seva alçària i emmurallament ha tingut una fàcil defensa. Gaudeix de dos factors naturals molt importants, com són els colls de muntanya, de gran valor estratègic, i les seves característiques climatològiques i geogràfiques, que l'han feta, sempre, un bon lloc per hivernar els exèrcits, donat que és un bon graner i que un cop conquerida és de fàcil control. És per això que des del segle xv al xix han estat contínues les invasions, tant franceses com espanyoles.¹

Amb la fundació, a la vila de Puigcerdà li fou tramesa la capitalitat cerdana i, amb ella, l'emmurallament, les responsabilitats administratives, judicials, militars i, en gran mesura, econòmiques i demogràfiques, de tal forma que sempre ha estat el bastió a conquerir per tal de controlar la comarca. D'aquí que s'hagi vist contínuament atacada i assetjada i en conseqüència, la resposta dels seus responsables i població hagi estat la fermesa que ha procurat fer prevaler els privilegis, ideologia i benestar. La guerra comporta un ressentiment de l'economia i la demografia, un fort desgast en generar impostos, proveïments, requisos, incendis, etc., i la ruïna de l'economia en general; a més cal tenir en compte les fortes despeses en concepte de fortificació i defensa o l'alt cost de la xarxa d'espies. Arribat el segle xix, la població arrossegava encara aquest desgavell dels segles anteriors i, si hi afegim l'ocupació napoleònica, hom podria pensar que la seva conquesta, de gran vàlua estratègica per la mateixa frontera, havia de ser quelcom fàcil. Els carlins així ho degueren comprendre i ho intentaren en repetides ocasions, però, amb les muralles de tàpia, el desnivell i l'esforç d'una població que, tan voluntariosament com sempre, lluità i sofrí per la defensa i consecució dels seus ideals, no conqueriren mai la vila.²

2. Antecedents del segon setge carlí a Puigcerdà

Coneguda és la defensa de la vila de Puigcerdà l'any 1837 davant d'un exèrcit carlista de 4.000 homes, ben armat i amb una poderosa artilleria, manats pel canonge Benet Tristany, i per Bep de l'Oli, Boquica i Castells. En justa recompensa al seu valor, la Nació va honrar Puigcerdà amb l'apel·latiu d'Heroica.³

Va caldre que es produís la revolució de 1868 perquè es reactivés la causa carlina. El pretendent va donar-se per convençut que havia arribat la seva hora quan ni l'energia de Prim ni la bona fe del rei Amadeu de Savoia havien assolit apaivagar els esperits. A les Corts convocades pel rei Amadeu, els carlins i els federals eren les dues minories més nombroses l'any 1870. En les noves eleccions a diputats el febrer de 1872, en les quals D. Guillem de

El general Josep Cabrinetty i de Cladera, segons una xilografia contemporània. (Fotografia: Fototeca. cat)

Plandolit i d'Areny es presentà pel districte de la Seu d'Urgell per designació de la Junta Central de Madrid (no fou elegit), els carlins obtingueren una votació molt inferior, cosa que s'interpretà com una reacció de desencís per no haver-se imposat i mudat la dinastia. Per això optaren per aixecar-se en armes i obtingueren a l'abril l'autorització del pretendent Carles VII. Don Guillem, aleshores, es movia molt des de la Seu a Barcelona, Torelló, Vic, el Mas Blanc, Rigolisa, Tolosa... i, encara que tothom sospitava de la seva estreta relació amb l'alçament, ell ho negava. A Puigcerdà i a la Seu d'Urgell es comptava que la guarnició s'aixecaria d'un moment a l'altre en favor dels carlins. Això ho havia assegurat un element de la Junta Regional que es reunia a Puigcerdà i que era conegut per Cavaller de Puigcerdà. Alguns suposen que era de cal Cavaller d'Enveig, d'altres de cal Xamberg de la torre de Das. Altres que era Don Guillem de Plandolit.⁴

Els carlistes, anomenats pels liberals «algunos fanáticos del absolutismo», al començament de l'any 1872 van penetrar en les principals ciutats de Catalunya. Per aquest motiu, el 9 de juliol, la ciutat de Puigcerdà va posar-se en estat de defensa. Per organitzar-la es va nomenar una Junta en la qual van figurar, al costat dels més humils i dels jornalers, els més rics propietaris i els primers funcionaris de la població. El 27 de setembre el líder carlista Savalls al front de nombroses forces va provar la fermesa de les autoritats de Puigcerdà en enviar un ofici intimidador des de la localitat d'Aja. Savalls va demanar la rendició de la

vila en el termini de mitja hora. Els liberals van contestar que «antes de rendirnos, estamos dispuestos a que se pase por encima de nuestros cadáveres».⁵

Llavors la música va recórrer la vila, com si fos un dia de festa grossa, es van il·luminar els carrers «y armados de horquillas, de segures, de hozes, de guadañas los que carecían de armas de fuego para defender nuestro dilatado recinto, pasamos 18 horas esperando el ataque». Però Savalls va retrocedir i com a premi de l'actitud combatent i les fructíferes gestions de les autoritats de la vila el govern va atorgar a Puigcerdà 200 carrabines rajades, que varen anar a recollir a la Seu d'Urgell. Després de la caiguda en mans carlistes de Ripoll i Berga, Puigcerdà, l'últim vèrtex del triangle de viles fortes de la muntanya catalana, va adonar-se que no trigaria gaire a veure's atacada. En vista de la dramàtica situació les autoritats van tornar a realitzar una sol·licitud al govern, aquesta vegada de 100 homes, 100 armes i 2 canons per tal de resistir i vèncer els carlins. Encara que els representants de Puigcerdà a Girona i a Barcelona van obtenir «halagadoras promesas» la realitat fou ben diferent, ja que van comprendre ràpidament «con profundo dolor que quedaba abandonada a sus propios recursos».⁶

Aleshores van començar, des del mes de juliol de l'any 1872, les obres de fortificació i la recol·lecció de totes les municions disponibles. L'Ajuntament va vendre una parcel·la de terreny comunal per poder finançar les millores de la primera línia defensiva, sufragar municions i atendre les altres despeses derivades d'un proper setge: «Noche y día se trabajaba, sin descanso, con actividad febril.» A més, gràcies al producte d'una subscripció es varen adquirir dues peces d'artilleria. Un comunicat rebut el 9 d'abril del 1873 a la una del migdia va confirmar els auguris de les autoritats de Puigcerdà, ja que en aquest document Savalls va anunciar que amb 1.200 homes venia decidit a «reducir Puigcerdá a un montón de escombros, si intentaba tener la osadía de resistirse». A més, Savalls va atemorir la població en notificar que «se había provisto de terribles medios de destrucción». Ràpidament aquesta informació es va trametre a l'autoritat superior de la província, «manifestándole que Puigcerdá, la Villa ennoblecida por sus méritos, sabría sucumbir gloriosamente, si era necesario, pero que esperábamos que no nos faltaría un pronto auxilio».

Al mateix temps es va alçar a la vila «una cortina de tapias», que faltava per tancar completament el recinte defensiu. Aquesta obra va quedar finalitzada a les 12 de la nit. Es van assegurar amb fortes bigues i reforçar amb gruixudes parets les principals portes exteriors, alhora que es disposaven les bombes, les dones es comprometien a extingir els possibles focs «con que los guerreros del petróleo se prometían aterrarnos» i cada resistent ocupava el punt assignat a la muralla. El gruix dels defensors fou: la tercera companyia del segon batalló de Bailén compost per 58 homes, 5 agregats de diferents cossos, 14 carrabiners procedents de Ripoll, 30 mobilitzats, 170 paisans armats amb carrabines del govern i uns 100

Fotografia albúmina (aprox. 1870) de Josep Cabrinetty i de Cladera. (Font: <http://www.elcondeingles.com>)

paisans més, proveïts de fusells de totes les classes, d'escopetes de caça i encara de trabucs i espingardes. A tot plegat cal afegir un altre contingent de vilatans armats amb utillatges bàsics per a les feines agrícoles com les forques.⁷

3. L'inici del setge carlí: de la frustració a la ira

A les 4.30 del matí del dia 10 d'abril, Dijous Sant, la campana de la parròquia va tocar a sometent i les cornetes generals van anunciar que s'apropava l'enemic. Els carlins van arribar formant grans masses fins al punt anomenat closa de l'Aguanyil, a 1.200 metres de Puigcerdà. En aquest punt es va dividir en 3 columnes: la primera es va dirigir cap al nord-oest per tal d'ocupar la masia de pagès d'Aldran, la magnífica quinta del senyor Fabra, sòlida construcció aixecada a 250 metres de les muralles, i els horts entremitjos; la segona columna va continuar la carretera fins la casa de camp de Mallol, a 660 metres de la porta de la vila, on va deixar el seu quarter general, i va prosseguir la marxa fins prendre possessió de les cases de la Baronia, mentre que la tercera columna va córrer fins al riu Segre, on va seguir la seva

Fotografia albúmina
(aprox. 1860) de
Josep Cabrinetty i de
Cladera. (Font: [http://
www.elcondeingles.
com](http://www.elcondeingles.com))

riba aigües amunt fins ocupar les quintes de Junoy i de Nogués, i les cases de pagès de Gil i de Bosomba, abans Descallar. Una part d'aquestes forces va retrocedir fins la Granota, on varen tornar al seu quarter general, per reforçar les columnes que ja atacaven. Aquestes tropes carlines van ser conduïdes per guies que devien tenir un perfecte coneixement del terreny. Va destacar una gran columna que des de la casa de Puigbó, en pocs moments, va travessar els horts de Calandra, Perdiu, Saló i Mingo, es va apoderar del taller de terrissa de Bertran, dels horts contigus i de les dues illes de casetes del raval de les Monges. Tan aviat com els carlins es varen descobrir a ulls dels defensors, aquests van encetar un mortífer foc que no va impedir que els carlistes prengueren una avantatjada posició. Cada columna carlina va arribar al seu destí, demostrant la seva perícia en les arts de la guerra. La seva intenció era atacar les tres quartes parts del recinte emmurallat. A les 6 de la tarda, un veí de la Baronia es va presentar davant la porta d'Espanya, agitant una bandera blanca, sol·licitant lliurar al comandant militar de Puigcerdà un comunicat que notificava el següent:

Fotografia albúmina (aprox. 1875) d'un dibuix a cavall de Josep Cabrinetty i de Cladera. (Font: <http://www.elcondeingles.com>)

Ejército Real de Cataluña. En nombre de S.A.R. intimo a Vds. la rendición de la plaza, dentro del término de 30 minutos: De no hacerlo así, serán Vds. responsables de las consecuencias. Dios guarde a Vds. muchos años. Campo de honor, 9 de abril de 1873. El comandante general. Savalls. Sres. Gefes y oficiales de la guarnición de Puigcerdá.⁸

Al cap de mitja hora el portador va haver de transmetre al comandant general de les províncies de Barcelona i de Girona que el seu ultimàtum no havia merescut cap contestació. Llavors els carlins van donar l'ordre d'assaltar la vila. Nombrosos grups van escalar a la vegada tots els horts situats des del punt més baix de l'escorxador fins a la font de les Monges. Segurament fou una gosadia i una temeritat atacar Puigcerdá per aquesta part, ja que estava ben defensada per la seva orografia. Per aquest motiu aquesta línia estava dèbilment dotada d'efectius perquè les autoritats de la vila mai no es varen imaginar que els carlins atacarien per aquest indret. Tot seguit una reserva de 30 soldats que estaven disposats a la

plaça Major es van dirigir a la zona compresa entre l'escorxador i la font de les Monges per presentar batalla. Els combats foren acarnissats. Els matalassos i els sacs de terra varen servir per aixoplugar els defensors de les bales llançades des de pocs metres de distància per les tropes carlines. No van tenir tanta sort els carlins, ja que els que anaven a pit descobert van ser abatuts, però eren reemplaçats per nous efectius, avançant «sin cesar con una audacia, con una sangre fría incomprendibles». Aleshores els carlins van pretendre incendiar la porta de la baixada de la Font, però tots els que ho varen intentar pujant fins l'altiplà van caure ferits mortalment pels trets provinents dels tiradors de la plaça de les Constituents i dels horts de Pons i Montellà. Encara que també els defensors de Puigcerdà van patir diverses baixes perquè alguns assaltants carlins es van protegir en les espitlleres que havien obert a part alta de la casa Sansa.⁹

Mentrestant els carlins també van preparar un assalt per la casa Descallar. Primer de tot van forçar les portes de comunicació amb l'edifici:

Allí la lucha se hizo homérica: inútiles armas de fuego, se demolió la escalinata que conduce al patio, y se desempedró el pavimento, con cuyos materiales se logró desalojarles de la calle que ocupaban. En las tapias inmediatas a casa Traver tuvo que recurrirse a igual titánico esfuerzo para arrojarles de las importantes posiciones a donde habían llegado. Por otra parte, protegidos por una barricada que levantaron entre los huertos de Bertran y de Gasolá, llegaron a escalar el matadero y arrancar las rejas de sus ventanas: pero los valientes defensores de aquel punto derribaron a bayonetazos a cuantos intentaron asaltar. Estos últimos rasgos de nuestra desesperada resolución acabaron por intimidarles.

Des d'aquest moment solament els carlins van intentar realitzar atacs parcials sobre aquesta línia. La intensa lluita va durar 7 hores. La resistència de la vila va comportar 4 morts i 5 ferits. Al mateix temps, els carlistes de la primera columna van arribar a ocupar els horts immediats a la casa Parareda, en enfilarse per diferents tàpies. Llavors, mitjançant diversos impactes dels seus trabucs van anar destruint el tambor aixecat sobre la porta de l'hort de Vergés i, més avall, havien arribat a obrir una escletxa a solament 12 metres de la muralla, però «los charcos de sangre que allí se ven todavía, bien claramente dicen cuán cara les costó su insensata temeridad».¹⁰

La gran força carlista concentrada a casa Fabra, hauria pogut hostilitzar tota la zona nord-oest, però aquest indret es troba tancat per un laberint de tàpies d'horts; a més, es va veure quasi absolutament privada de sortir de l'edifici pels encertats trets que, des del punt més alt de la torre parroquial, feien els hàbils tiradors allà col·locats:

Plaça Cabrinetty.
Processó del Corpus.

Debieron éstos causarles grandísimo daño, a juzgar por las espantosas manchas de sangre que en los suelos y camas de aquella casa se encontraron. Pero desde sus ventanas y de los agujeros que abrieron, contestaban con igual acierto, haciendo penetrar no pocas balas por nuestras aspilleras.

La porta de França i la zona del nord-est varen ser els únics llocs que no varen patir cap atac carlí; tan sols pogueren els seus defensors llançar alguns trets quan veien passar els carlistes que anaven o venien del saqueig de casa Clausolles. L'angle de l'est, o baluard de l'Escola Pia, fou hostilitzat durant tot el dia pels que ocupaven les cases de Gil i de Bosomba o Descallar. Però a la tarda, nombroses forces carlistes van ocupar les tàpies que envoltaven el camp contigu; aleshores les van espitllar per batre la muralla de la vila, fins al punt que algun carlí va arribar a saltar a l'interior. Encara que «una vigorosa salida» feta per diversos defensors va refusar aquest atac, paralitzant l'intens foc que s'havia allargat durant 5 hores. A la nit, només es varen sentir en aquest punt alguns trets. No cal oblidar-se que la zona compresa entre l'Escola Pia i la porta d'Espanya fou principalment atacada davant la tintoreria d'Isidre Vidal i el cos de guàrdia que serveix de defensa a la porta de la vila: «Solo viendo el estado de ruina en que pusieron este último edificio se puede formar una idea del diluvio de proyectiles que allí arrojaron sin interrupción durante 26 horas». Aleshores els carlins van comprendre que refusades totes les seves temptatives havien de recórrer als més destructors mitjans per a vèncer: «Impulsados por esta idea, y por el vandálico espíritu devastador que les anima, pues militarmente no podían tener móvil alguno.»

Tercera Guerra Car-
lina. El cap carlí
Francesc Savalls, al
centre, amb els seus
col·laboradors (1872).
(Fotografia: Fototeca.
cat)

4. L'ús del petroli com a darrer intent i atac carlí

A les tres de la tarda els carlistes van incendiar amb petroli el taller de la tintoreria, i al principi de la nit els porxos i les quadres de casa Puigbó. A les nou, al mateix temps que quatre casetes de miserables famílies del raval de les Monges, i sense que pogués impedir-ho l'incessant foc dels defensors, els carlistes van incendiar també amb petroli la porta de la vila. El perill era imminent. Una vegada reduïda la porta a cendres, la grossa paret que a cuïta-corrents els defensors havien aixecat al seu darrere, havia d'esfondrar-se per la ràpida baixada que formava a la seva sortida i, llavors, seria impossible aturar:

El ímpetu asolador de aquel torrente de sitiadores ávidos del rico botín que, antes de entrar en combate, les prometió Savalls. El cuadro era sublime de terror. Los crujidos de la puerta y los hundimientos de los edificios cercanos que se abrasaban, las horribles blasfemias que, en infernal gritería, proferían enardecidos los sitiadores, el entusiasmo feroz con que a ellas contestaban nuestros defensores, azotados por las llamas, el espantoso fragor de las descargas, todo parecía abatir el ánimo más esforzado. Pero el amor a Puigcerdá inflamaba los valientes pechos, y la vida de su inevitable ruina inspiró una suprema resolución. Despreciando la muerte y siguiendo el ejemplo de las autoridades, personas de todas clases se confundieron en el rudo trabajo, para extinguir el incendio de la puerta, y levantar rápidamente detras de ella una barricada colosal. No se pueden traer a la memoria sin sentir profunda admiración, todos los actos de valor heroico que allí se presenciaron.

Finalment, els defensors van aconseguir extingir les flames de la porta, encara que va restar convertida en carbó, sense que arribés a desplomar-se. Llavors, la cavalleria carlista, que estava emplaçada darrere d'una casa immediata per tal d'atacar l'interior de la vila es va retirar amb les columnes d'infanteria:

Al estruendo horrible sucedieron unos momentos de imponente silencio, expresión muy viva del desengaño que los enemigos acababan de sufrir. Entretanto en todo el resto del recinto, al pie del muro, silenciosos y devorado el corazón por la rabia de la impotencia, los demás defensores se estremecían a cada momento, temiendo oír llegar hasta ellos el salvaje alarido de victoria de los enemigos. ¡Con cuánta alegría recibieron la buena nueva! ¡Con cuánta rapidez se difundió! Dos horas estuvimos luchando en aquella angustia mortal. Durante ellas, mil dolorosas ideas venían a aumentar la congoja de nuestra dura situación. Al contemplar, a la luz de la luna, enrojecida por el humo de los incendios [llargues fileres d'homes i dones que baixaven silenciosament per la costa carregats amb pedres, amb terra i amb fustes per a intentar salvar les seves vides] del furor de quien debiera ser su cariñoso hermano, se recordaba sin querer que, en aquel mismo día, y en todos los lugares de la tierra hasta donde ha penetrado la suave doctrina del Redentor-Mártir, se había orado con fervor para que reinase la paz entre los hombres, para que olvidase su lengua la palabra enemigo, para que solo latiesen los corazones a los dulces impulsos del amor y de la caridad. Que contraste ¡Oh dolor! ¡Y cómo se oprimía el alma al considerar que quien tantos sufrimientos nos causaba, se atrevía a decir que lo hacía en nombre de aquel Justo, y que había elegido entre todos tan augusto día para ofrecerle nuestras vidas en sangriento holocausto, como víctimas propiciatorias de expiación! ¡Escarnio horrible! ¡profanación sin ejemplar!¹¹

<i>Noms</i>	<i>Dates</i>
Llorenç Autet	Nit del 10 d'abril de 1873
Josep Artigas	Nit del 10 d'abril de 1873
Miquel Nicolau	Nit del 10 d'abril de 1873
Joan Sansa	Nit del 10 d'abril de 1873
Joan Puigbó	Nit del 10 d'abril de 1873
Isidre Vidal	Tarda de l'11 d'abril de 1873

Taula 1: Relació de les cases incendiades a la vila de Puigcerdà pels carlistes en acció de guerra, amb els noms dels seus propietaris i dates de l'incendi. (Font: elaboració pròpia a partir de Joaquin Barraquer y de Puig (1875), *Vila de Puigcerdà, Memoria*, Barcelona, 30 de maig de 1875)

5. La fi del setge carlí: la derrota de Savalls

A mitjanit, protegits per la rampa de la porta d'Espanya, varen arribar «algunos osados» fins al peu del cos de guàrdia immediat i allà, a recer dels trets dels defensors, els carlins van començar a minar els fonaments. Es va obrir una escletxa a la part alta de la construcció, però els sapadors carlins van deixar la seva tasca quan van rebre l'impacte de diferents objectes contundents. Tot seguit van intentar, fins a l'albada, atacar la vila per diversos punts, però van ser en tots refusats. A les 5 de la tarda les tropes carlines es van dirigir fins a la casa Parareda per tornar a iniciar un atac, quan «con gran sorpresa, oímos a sus cornetas tocar retirada». Els defensors de Puigcerdà van creure que era un estratagema perquè descuidessin la seva vigilància perquè ningú «osaba creer tan grata nueva». Llavors un esplendorós sol va il·luminar la victòria de la resistència. Era veritat, les forces carlines s'allunyaven. Van desocupar totes les cases de les quals s'havien apropiat per dirigir-se al gruix de l'exèrcit carlí. Aleshores, la vila de Puigcerdà va comprendre que els reforços liberals eren propers i els carlins:

No querían aumentar con una completa derrota la verguenza y la ignominia con que tenían que retirarse de nuestras murallas. Pintar el regocijo de la población en aquel momento, es imposible. Nos estrechábamos las manos, nos abrazábamos, nos felicitábamos con efusión, como amorosos hermanos, dichosos de volverse a ver, después de haber escapado a un gran peligro.

Sense descuidar ni abandonar completament la vigilància del recinte, els habitants de Puigcerdà van recórrer els carrers i les cases que havien estat el principal teatre de la lluita:

Las huellas de la desolación que en todas partes dejaron los enemigos, arrancaban, a cada paso, exclamaciones de dolor. Pero al visitar las casas que ellos ocuparon como puntos de ofensa, se apoderaban del ánimo el horror y la indignación. Es imposible concebir que el genio de la destrucción pueda inspirar un más allá de lo que se veía practicado en la casa de Puigbó, y en las miserables viviendas del arrabal de las Monjas. Saqueadas por completo, se cebaron en no dejar libre de las señales de su furor ninguno de los objetos, inútiles para ellos, que abandonaban. De muchas otras casas se llevaron comestibles; en la de Clausolles robaron la lencería, y en la de Fabra infinidad de objetos, si bien respetaron bastante el rico mueblage que la adorna.¹²

A les 7 del matí del dia 11, Divendres Sant, eren ja només unes runes fumejants les cases de Sansa, de Genicó, del Cisteller i d'Artigas, els porxos de Puigbó i la tintoreria d'Isidre Vidal: «El petróleo, el arma terrible que nos presentaban en las Cortes los defensores del orden como el emblema de la disolución social, había terminado en breves horas, su

Francesc Savalls i Massot. (Fotografia: <commons.wikimedia.org/wiki/File:Savalls1.jpg>)

hora de destrucció.» Es varen trobar en molts horts llaunes plenes «de este terrorífico comestible, que ha venido a ser el elemento principal con que cuentan los redentores de la sociedad para llevar a buen término sus valerosas hazañas». Encara que els carlins també van comptar amb «colosales hachas y descomunales navajas que se han recogido junto a algunos cadáveres».

L'infant Don Alfonso havia rebut l'avís que Cabrinetty s'acostava, ja que els carlins no van poder contenir-lo a la població de Prats i Sansor, i en la mateixa nit del 10 es va retirar a Alp, deixant tres companyies compromeses a Puigcerdà; i quan va sortir el sol l'11 d'abril Don Alfonso va emprendre la marxa a la venda de la Molina i d'aquest punt a Castellar de n'Hug.¹³

En un principi es va creure que tots els carlistes havien abandonat els voltants de Puigcerdà, però es van continuar llançant trets des de la casa Fabra. Alguns carlins no havien sentit la corneta que indicava retirada. Aleshores el comandant militar es va dirigir a aquest lloc, acompanyat de les autoritats civils i algunes forces armades, presentant bandera blanca, per tal d'oferir-los la rendició; però varen contestar «con una descarga a la voz de *¡Viva el*

Rey!» Des d'aquest moment i fins les 6 de la tarda els carlins van estar disparant sense parar. Només l'arribada de la columna de Cabrinetty va fer sortir 93 carlins que es van dirigir al pont de Sant Martí i Ventajola. Durant aquest trajecte van ser atacats per alguns paisans i soldats de la guarnició liberal, i van deixar sobre el camp dos morts i diverses armes. Aquest fou el darrer incident i ja no es va veure cap carlí més.¹⁴

6. El balanç del segon setge carlí i el paper de les dones

Es van recollir de les immediacions de la vila molts cadàvers carlins que es van enterrar al cementiri municipal, al costat dels cossos dels defensors. A més, cal apuntar que també es van trobar uns altres cadàvers als edificis incendiats i que al pla d'Anyella, a Castellar i en altres pobles francesos i espanyols van morir diversos ferits carlins. Aquests havien de ser un nombre considerable, perquè ja a les 9 del matí del Dijous Sant varen demanar a l'alcalde de la Guingueta d'Ix si podia proporcionar-los metges i van amenaçar amb la pena de mort els membres dels ajuntaments dels pobles situats fins a 15 quilòmetres perquè els enviessin homes, matalassos i carros. Segons les fonts liberals, alguns oficials carlins ferits que van entrar a França van confessar d'una manera unànime que a la 1 de la matinada del divendres havien tingut ja més de 200 baixes. Xifra elevada en comparació amb els 9 morts que va sofrir el bàndol defensor: Pedro Blasi, Buenaventura Pedrals, Andrés Montaner, Francisco Biaina i Odon Damiá, paisans; tres soldats i un carrabiner; i 10 ferits, 6 lleument.

Les faccions carlines que van atacar Puigcerdà van ser les de Savalls, Barrancot, part de la de Tristany i a la nit van arribar amb Camps uns altres 400 homes. Amb l'exèrcit carlí van venir Don Alfonso i la seva esposa. En fer-se de nit, Savalls va veure frustrada la seva entrada triomfal a Puigcerdà; llavors va haver de quedar-se al seu quarter general i es va emportar els consorts i el seu estat major a pernoctar a la població d'Alp. Segons les fonts liberals les tropes carlines superaven els defensors de Puigcerdà en una proporció de 5 a 1.¹⁵

Per aquest motiu, sens dubte, cal destacar el valor que van tenir tots els soldats i paisans que durant 26 hores van resistir, més encara quan a les 11 de la nit del dijous s'havien exhaurit ja les municions de recanvi. A més, no hi havia personal per a rellevar-se, i van haver d'estar les 24 hores en constant alerta i en seriós perill de «sucumbir a la alta fatiga». Tanmateix, cal no oblidar el paper de les dones ja que:

Les corresponde una gran parte de la gloria de la defensa. Mientras unas trabajaban sin descanso en la fabricación de cartuchos, otras, valientes, entusiastas, desafiando el peligro, recorrían las murallas cuidando del sostén de los defensores, cuyo espíritu alentaban con la confianza de que el Cielo no podía dar el triunfo a quienes así profanaban tan solemne festividad. Muchas veces, las fervorosas exhortaciones que les inspiraban su fe cívica y su fe religiosa llegaban

Francesc Savalls. Quadre d'August Ferrer Dalmau. (Procedència: <<http://aspa.mforos.com>>)

hasta los oídos del enemigo que, en su furioso despacho, les dirigía entonces los insultos más groseros. Todas las puertas estaban abiertas para estas heroínas de la caridad y del amor patrio, considerándose dichosos cuantos podían poner en sus manos un donativo para los combatientes. Casi solas acarrearón las mujeres todo el material de las barricadas que en varios puntos de la población se levantaron, y, sin distinción de clases, porfiaban en cuál podría prestar más servicios para salvar de la desolación que la amenazaba, a la Villa, objeto de su amor.¹⁶

7. El factor decisiu: l'arribada de la columna del general Cabrinetty

També cal tenir en consideració l'auxili de les tropes de l'exèrcit nacional comandades pel general Cabrinetty, qui va assabentar-se a Olot, a les 8 del matí del Dijous Sant, del perill que corria Puigcerdà de ser ocupat per les forces carlines. Llavors va dirigir-se cap a la Cerdanya, i el Divendres Sant a la tarda apareixia:

En la cumbre del monte de Vilallovent. Solo el deseo de salvarnos pronto y a toda costa pudo inspirar a aquellos buenos hermanos la osada resolución de emprender un camino transitable no más que pocos meses del año. Tanta es la nieve que aún lo cubre, que, en muchos puntos, tuvieron los artilleros que descargar los cañones y llevarlos en hombros largos trechos. Ni un instante se detuvieron en contestar al vivo fuego que les hacían muchas fuerzas carlistas apostadas en la montaña para retardar su llegada: el afán de salvar a Puigcerdá se lo hacía sobrellevar todo con estoico valor. Pero tampoco pueblo alguno ha recibido con mayores muestras de regocijo a un ejército libertador. Mientras saludaban las campanas su llegada y se derribaban las enormes barricadas de las puertas —pudiéndose contar entonces 480 balazos en las hojas carbonizadas de la de España— una masa inmensa se lanzaba fuera de las murallas para poder conocer antes a nuestros salvadores. Al entrar en la población, venían abrazados paisanos y militares, victoreándonos estos frenéticamente por nuestro valor, y asegurándonos nosotros que a ellos debíamos el honor, la libertad y la existencia.¹⁷

Puigcerdà, per raons òbvies, no va poder oferir a les tropes de Cabrinetty «ningún testimonio material de su imprecedera gratitud. Pero la consignó con efusión en un expresivo documento que puso en manos del Sr. coronel, quien lo hizo leer a la columna.» Quedava clar l'agraïment de la vila vers les tropes de l'exèrcit nacional. Puigcerdà tenia una gran importància, no per la seva població, ja que no arribava als 2.000 habitants, sinó per la seva posició estratègica. Per impedir nous atacs carlins el coronel Sola va restar a la vila 4 dies amb la seva brigada de 2.500 homes, i Puigcerdà va ser la base de les operacions de la seva columna: «Con tan acertada disposición, ningún enemigo volverá ya a hollar la hermosa Cerdaña, cuna de la libertad y de la independencia patrias.»¹⁸

8. El reconeixement de la resistència i la defensa de Puigcerdà

Fruit de la victòria i de la resistència liberal les autoritats de Puigcerdà van rebre nombroses felicitacions d'altres dirigents, corporacions, societats i particulars procedents de tots els punts de la geografia espanyola: «El nombre de Puigcerdá se cita como modelo de inquebrantable fe en medio del ateísmo político que nos consume.» Òbviament també el Govern es va apressar a donar-li les gràcies mitjançant un conducte enviat pel comandant general

El general Savalls al pont de Besalú (Girona). Quadre d'August Ferrer Dalmau. (Procedència: <lasantaalianza.blogspot.com/2008/04/nuevas-de...>)

de la província. Per la defensa dels dies Dijous i Divendres Sant de 1873, la vila va rebre multitud d'entusiastes congratulacions «prueba de que la Nación aplaudía su generosa resolución y agradecía sus sacrificios, y de que no había sido infundada la creencia de que su triunfo o su desgracia pudiera influir algo en la marcha de la guerra civil en Cataluña». A més el lema fou:

Orden, Libertad y Justicia. Inspirándonos en ellas, emprendamos con fe la Santa obra de la regeneración de la patria. Al vil egoísmo y a las locas ambiciones, causa de las desgracias de España, opongamos altos ejemplos de abnegación y de valor cívico: pronto veremos brillar sobre ella la suspirada era de la virtud y de la paz, madres de la verdadera libertad.¹⁹

9. Conclusions

Les guerres carlistes foren ben preparades, però el que fracassà fou l'organització militar i l'ajuda exterior, motius que provocaren les derrotes carlistes. El liberalisme de la Cerdanya era escèptic i moderat, però irreductible.

Tot el Dijous Sant i el Divendres Sant es batallà aferrissadament i no cessaren els intents d'assalt dels carlins, que s'enfilaren per les parets de les feixes de sota les muralles i per les poques bretxes que arribaren a obrir-hi. Aconseguiren de ficar-se en més d'un carrer, però no pogueren avançar perquè queien aclivellats per les bales dels defensors que disparaven des de totes les finestres, teulades i espitlleres. Les dones tiraven aigua bullent pel damunt. Els crits i insults es barrejaven amb els planys dels ferits i moribunds.

A Puigcerdà hi havia una guarnició de 300 a 400 soldats, però voluntaris ho eren quasi tots els homes i joves, que si no tenien arma s'hi feien a cops de roc i a ganivetades. Els carlins que participaven en el combat no arribaven a un miler ni de bon tros i els intents els feien per companyies, que havien de rellevar-se sovint a causa de les nombroses baixes. Fou una carnisseria. Els carlins esperaven reforços que no arribaren a temps i es trobaren que els francesos no els deixaren cloure el setge ni atacar pel cantó de la frontera. El Divendres Sant un enllaç de Savalls arribà amb la notícia que s'estava acostant per la collada de Toses la columna del general Cabrinetty, molt més poderosa i ben equipada i armada que la tropa de Savalls. Aquest optà per aixecar el setge i replegar-se cap al Lluçanès. El líder carlí va deixar-se Puigcerdà per a més endavant (1874), encara que aquest ja és un altre episodi històric.

Notes

- 1 Sebastià BOSOM i ISERN (1987), *Defensa de la vila de Puigcerdà enfront als atacs carlistes*, la Cerdanya, Institut d'Estudis Ceretans, p. 9.
- 2 *Ibid.*, p. 10. Per ampliar la informació sobre les diferents guerres carlines consulteu: Manuel SANTIRSO (1999), *Revolució liberal i guerra civil a Catalunya*, Lleida, Pagès Editors; Pere ANGUERA (1995), *Déu, Rei i fam. El primer Carlisme a Catalunya*, Barcelona; Josep FONTANA (1988), *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*, Barcelona; Josep Maria MUNDET i GUIFRÉ (1990), *La primera guerra carlina a Catalunya. Història militar i política*, Barcelona; Lluís Ferran TOLEDANO (2002), *Entre el sermó i el trabuc*, Lleida, Pagès editors; i Lluís Ferran TOLEDANO (2004), *La muntanya insurgent*, Girona.
- 3 Juan CAPDEVILA y OLIVA, *Relación del sitio que los carlistas pusieron a Puigcerdà en noviembre de 1837*. Juan Capdevila y Oliva fou tinent de la Milícia Nacional de Puigcerdà.
- 4 Sebastià BOSOM i ISERN (1987), *op. cit.*, p. 17.
- 5 *La Defensa de Puigcerdà en los días de Jueves y Viernes Santos, 10 y 11 abril de 1873. Relación escrita por uno de los defensores, y publicada en los mismos mes y año para destinar su producto al alivio de las necesidades de la población, Puigcerdá, 22 de abril de 1873*, p. 21, dins Josep Maria MARTÍ (1876), *El Libro de Honor de Puigcerdá*, Puigcerdá, Imprenta y Libreria de Juan Diumenge. Aquest llibre narra els setges carlistes de 1873 i 1874. Per tant, es compon de dues parts relacionades amb els dos anys citats. En cadascuna s'inclou la memòria escrita dels fets i les felicitacions trameses per les diferents entitats, associacions i personalitats, a més del Govern, per l'heroica defensa feta davant dels carlins els dies 10 i 11 d'abril de 1873, i del dia 20 d'agost al 2 de setembre de 1874. Els dos manuscrits foren publicats primer independentment, i en el segon hi consta una nota que, com que està relacionada amb els fets que es tracten aquí, s'ha cregut important de transcriure: «Esta relación no se ha podido publicar en Puigcerdá, como se hizo con la de la Defensa de Abril del año próximo pasado, por haber reventado dos bombas carlista en la imprenta de D. Juan Diumenge, causando allí, el destrozo que se puede imaginar.» És per això que es publicà a l'Establecimiento Tipográfico de Narciso Ramirez y Cia., de Barcelona. Aquests escrits estan redactats des de l'òptica liberal vilatana i governamental. L'esforç dels vilatans en la defensa de la població, les baixes sofertes i les victòries aconseguides, fan comprendre l'exaltació de certs paràgrafs així com esdeveniments posteriors, com ara la celebració d'un dia de festa i record pels fets ocorreguts. Festa solemne que perdurà fins a la Guerra Civil de 1936 i que l'any 1987 fou recuperada de nou per celebrar-se el mateix dia que es feia abans, és a dir, el 10 d'abril, en memòria de l'alliberament de Puigcerdà del setge carlí per part del brigadier J. Cabrinetty el 1873, oficial liberal a qui se li dedicà una plaça, en primer lloc a l'anomenada actualment dels Herois i, posteriorment, a la plaça Major,

avui Cabrinetty (arran d'aquesta gesta Cabrinetty fou anomenat «Liberador o salvador de Puigcerdà», i Enrique Camino escriví un drama sobre aquest tema titulat *El Salvador de Puigcerdà y la muerte de Cabrinetty*, editat l'any 1880 a Barcelona), on s'erigí una escultura realitzada per Rossend Novas, que fou destruïda l'any 1936. Avui dia, del record d'aquells fets només en resta el monument de la plaça dels Herois que, en marbre vermell, recorda els caiguts en les diverses temptatives carlistes.

- 6 Josep Maria MARTÍ (1876), p. 22; i Antonio PIRALA (1892), *Segunda parte de la guerra civil. Anales desde 1843 hasta el fallecimiento de Don Alfonso XII*, volum II, Madrid, p. 796.
- 7 *La Defensa de Puigcerdá en los días de Jueves y Viernes Santos, 10 y 11 abril de 1873. Relación escrita por uno de los defensores, y publicada en los mismos mes y año para destinar su producto al alivio de las necesidades de la población, Puigcerdá, 22 de abril de 1873*, p. 21. Dins Josep Maria MARTÍ (1876), *El Libro de Honor de Puigcerdá, Puigcerdá, Imprenta y Librería de Juan Diuenge*, p. 22.
- 8 Josep Maria MARTÍ (1876), p. 23.
- 9 *Ibid.*, p. 24
- 10 *Ibid.*, p. 25
- 11 *Ibid.*, p. 26.
- 12 *Ibid.*, p. 27.
- 13 Antoni PIRALA (1892), *Segunda parte de la guerra civil. Anales desde 1843 hasta el fallecimiento de Don Alfonso XII*, volum II, Madrid, p. 797.
- 14 Josep Maria MARTÍ (1876), p. 28
- 15 *Ibid.*, p. 29
- 16 *Loc. cit.*
- 17 Josep Maria MARTÍ (1876), p. 30.
- 18 Antoni PIRALA (1892), *Segunda parte de la guerra civil. Anales desde 1843 hasta el fallecimiento de Don Alfonso XII*, volum II, Madrid, p. 799.
- 19 Josep Maria MARTÍ (1876), p. 31